

Міфалагічныя ўяўленні ў радзінна-хрэсьбіннай абраднасці

А.М. СПРАЗТДЗІНАВА

У артыкуле прадстаўлены традыцыі культуры беларусаў, разглядаюцца найбольш характэрныя асаблівасці радзінна-хрэсьбіннага абраду. Падкрэсліваецца значнасць нараджэння, развіцця і выхавання дзіцяці, якія падпарадкоўваюцца сацыяльным і магічным законам. У прыватнасці, разглядаецца радзільная паэзія, якая з'яўляецца дастаткова значнай часткай усёй народна-паэтычнай творчасці.

Ключавыя словы: актуальнасць, радзільная паэзія, магічныя законы, культура, радзільны абрад, народна-паэтычная творчасць.

This article describes traditions of Belarusian culture; it examines the most characteristic features of maternity ceremony. It accentuates birth meaning, child development and upbringing that follow social and magic laws. In particular, it examines maternity poetry, which is quite an important part of all folklore.

Keywords: actual, maternity poetry, magic laws, culture, maternity ceremony, folklore.

Дзіця ў традыцыйнай культуры беларусаў разглядалася як неад'емная частка грамадска-прыроднага жыцця. Яго зачацце, нараджэнне, развіццё і выхаванне падпарадкоўваліся агульным сацыяльным і магічным законам, веданне якіх нашымі продкамі абумовіла з'яўленне шматлікіх перасцярог і правіл паводзін жанчыны ў перыяд цяжарнасці. Большасць з іх вынікае непасрэдна са шматвяковага досведу прашчураў і непасрэднага практычнага выкарыстання ў жыцці.

Да прыкладу, цяжарная імкнулася не падымаць і не насіць нічога цяжкага, асцерагала живот ад удараў. Не зацягвала моцна спадніцу, а ў доўгія гадзіны працы ў полі падвязвала живот ручніком ці хусткай. Таксама рэкамендавалася жанчыне як мага больш рухацца і менш спаць, часцей бываць на свежым паветры. Нельга было глядзець на нямога і тым больш смяцца з яго, бо, паводле павер'яў, дзіця будзе нямое.

У вёсцы Данілавічы Веткаўскага раёна існавалі наступныя прыкметы: у прысутнасці цяжарнай асцерагаліся калоць дровы на ганку, і папярэдзвалі яе, каб не пераступала праз сякеру. У адваротным выпадку магло выклікаць нараджэнне дзіцяці з рассечанай (заячай) губой: *“Нельзя ў празнікі секчы нічога тапаром, бо ў дзіця губа будзе рассечаная, асобенна, еслі на парогі секчы”* [1, с. 300]. Цяжарнай нельга было дзівіцца з усяго пачварнага, назіраць за нечым дрэнным, у тым ліку фізічна скалечанымі людзьмі, смяцца з іх недахопаў. Лічылася, што дзіця пераймае ўсе тыя заганы, якія бачыла будучая маці: *“Удзіўляцца нельзя з некарасівага ці інваліда, бо дзіцё будзе такое ж”* [1, с. 300]. *“Няльзя глядзець на калекаў ці гаварыць плоха пра іх і смяцца – дзіцёнак плахі будзе”* (в. Старое Сяло) [1, с. 307].

Раней галоўная роля ў выкананні радзінна-хрэсьбінных рытуалаў адводзілася бабцы-павітусе. Як правіла, гэтыя былі жанчыны сталага ўзросту, не здольныя ўжо нарадзіць. Аднак, паводле міфалагічных уяўленняў, не запрашалі на ролю бабкі-павітухі бяздзетную жанчыну і тую, якая не была ніколі замужам. Існавала павер'е, згодна з якім парушэнне такіх умоў прыводзіла да цяжкіх родаў. Перавага аддавалася тым бабулям, якія пражылі шчаслівае жыццё. Бабка-павітуха дапамагала парадзісе як магла. Яна выконвала шэраг магічных дзеянняў, заснаваных на веры ў звышнатуральныя сілы. Так, напрыклад, на парадзісе расшпільвалі ўсе гузікі, развязвалі паясы, вузлы, расплталі косы, адкрывалі ўсе дзверы ў хаце: *“Кагда баба ражае, усе вузлы развязваюць і замкі адпіраюць, каб аблегчыць мукі”* (в. Колбаўка) [1, с. 302]. Іншы раз бабка-павітуха пагладжвала цяжарнай спіну, пры гэтым яна бясконца малілася і шаптала замовы:

“Ішла Божая маці меднаю гарою, несла ключы за сабою. Церковь атмыкала і рабу божаю адмовляла, і младзенца (ілі младзенку) на свет выпускала. Амін” [2, с. 203].

У народзе верылі, што менавіта ў час нараджэння дзіцяці да парадзіхі прылятаюць Архангел Міхаіл і ўсе апосталы. Лічылася, што апекуном парадзіхі з'яўляецца Багародзіца. Сведчаннем гэтаму з'яўляецца таксама тэкст замовы:

“– Куды ты, Маць Прачыстая, ідзеш?

– Іду я парадзіцу адвядзі і младенца з жывата выпускаці” [2, с. 200].

У вёсцы Старое Сяло Веткаўскага раёна заўсёды адкрывалі вокны і замкі, калі жанчына нараджала, каб лягчэй нарадзіць дзіця: “*Еслі дзеўка дома ражала, тагда всягда адкрывалі вокны, і дзе які замок – каб усё чыста было адкрыта. Гаварылі, што так легша родзіцца*” [1, с. 306]. А вось ў вёсцы Барткі Веткаўскага раёна бабу-павітуху загадзя не запрашалі: “*З бабукай зараней не дагаварваліся. Як цяжэло ражае, дак паяса нада развязываць, пугаўкі расшпыляць тым, хто ёсць у хаце ў гэты мамонт. Еслі ёсць юбка, абезацельна далжны развязаць іх*” [1, с. 304].

Нованароджанага першы раз купалі ў розных лекавых травах. Зыходзячы з народных вераванняў, каб забяспечыць багацце ў будучым, у ваду клалі манеты, а каб шчаслівым – траву любісцік. Звычайна, пры першым купанні трымалі дзіця тварам на захад. Купаючы дзяўчынку, у ваду клалі аднакапеечную манету, каб у будучым роды праходзілі як мага лягчэй. Каб дзіця не баялася сурокаў, бабука акурвала яго ладанам, апырсквала асвечанай вадой.

Парадзісе нельга было заходзіць у царкву, запальваць свечку, піць хрышчэнскую ваду, ісці на вяселле, бо на працягу сарака дзён (як лічылі ў народзе) яна з'яўлялася “нячыстай”.

Існавалі прыкметы: дзяўчынку пачыналі карміць з левага боку, а хлопчыка – зправа. Забаранялася карміць дзіця грудзьмі на працягу першых трох дзён. Але сучасная медыцына прапаноўвае карміць немаўля з першага моманта з'яўлення яго на свет.

У хуткім часе пасля родаў было прынята прыходзіць да парадзіхі ў адведкі (у асноўным гэта былі жанчыны). Каб не стамляць парадзіху, яны аб'ядноўваліся па двое-трое, прыносілі каларыйныя і смачныя стравы. У вёсцы Малыя Нямкі гасцей у адведкі не запрашалі, яны прыходзілі самі. Але гаспадары павінны былі пасля запрасіць усіх, хто прыходзіў у адведкі, на хрэсьбіны: “*Спачатку хадзілі ў даведкі. Людзей гаспадары не звалі, яны ішлі самі. Гаспадары садзілі іх за стол, потым спявалі песні*” [1, с. 298]. Да маткі нованароджанага ўсе адносіліся з аднолькавай пашанай, незалежна ад таго, нарадзіла яна хлопчыка ці дзяўчынку. А вось ужо з бацькі пасмейваліся, калі другой ізноў нараджалася дзяўчынка.

З вялікай адказнасцю адносіліся беларусы да выбару імя нованароджанага, бо ў народнай свядомасці менавіта з выбраным імем звязваўся далейшы лёс чалавека, яго шчасце ці, наадварот, няшчасце. Як правіла, дзецям не давалі імёнаў памёршых дзяцей, баючыся, што іх лёс можа напаткаць іншых. Асноўную ролю ў гэтым рытуале (як раней, так і зараз) адыгрывае царква. У адпаведнасці з царкоўнымі законамі, у час хрышчэння імя новаму хрысціянину выбіралі “са святцаў, пераліку, святых, што адзначаліся ў васьмідзённы тэрмін з дня нараджэння дзіцяці. Напрыклад, Ігар – 18 чэрвеня; 2, 5 кастрычніка (ст. сканд. “бог дастатку”, “ахоўваць”), Юрый – 13 жніўня (“земляроб, эпітэт Зеўса”)” [3, с. 183] і г. д.

Не толькі прыгожым, але і агульнапрынятым абрадам вітання прыходу нованароджанага ў сям'ю з'яўляюцца хрэсьбіны. Вялікае значэнне надавалася і сёння надаецца выбару кумоў – хроснага бацькі і хроснай маці дзіцяці. Згодна з народнымі ўяўленнямі, кумы павінны быць добрымі, працавітымі людзьмі, любіць дзяцей, бо пасля хрышчэння яны становяцца другімі бацькамі для немаўляці. Паводле народнага звычаю, нельга было адмаўляцца ад кумаўства (хоць такое зрэдку і здараецца). Згодна з народнымі ўяўленнямі, напрыклад, нельга незамужняй дзяўчыне хрысціць дзяўчынку, бо лічылася, што так яна можа аддаць сваё шчасце. Спрадвеку хрышчэнне дзіцяці ўспрымалася ў народзе за радасць і за міласць Божую. Вось, напрыклад, як запрашаюць ісці хрысціць у вёсцы Неглюбка: “*І нясуць куме хлеб, куму нясуць хлеб, хлеб-соль і бабе. Яны ўжо знаюць, што гэта ўжо хрэсціць будучы*” [1, с. 299]. У вёсцы Казацкія Балсуны існуе прыкмета: “*Еслі хлопец з дзеўкай хрэсціць, то ім нельга жаніцца*”. А вось ў вёсцы Старое Сяло нельга зваць у кумы бяздзетных, бо ў іх “дзеці не ста-

яць”, г. зн. гадавацца не будуць: *“Часта друзей звалі, шахверак са свадзьбы. Толька нельзя была бяздетных зваці. І нельзя была адказывацца ад кумоўя”* [1, с. 306].

Калі па дарозе ў царкву ішоў снег або дождж, гэта лічылася добрай прыкметай, якая прадказвала немаўляці ў будучым багацце і шчасце. Усе госці ўставалі, калі хросныя бацькі з дзіцём вярталіся з царквы, каб яно хутчэй пачало хадзіць. Самымі ганаровымі гасцямі былі кумы і бабка-павітуха, яны займалі за сталом самае пачэснае месца. У сваю чаргу, каля кумоў давалі месца найбольш шаноўным.

Спецыяльнай стравой на хрэсьбінах лічылася “бабіна каша”, падзел якой завяршае ўрачыстае застолле. Бабіну кашу вараць з пшонных, грэчневых круп ці з пшанічнай мукі. Каша падаецца на стол абавязкова ў якой-небудзь (часцей глінянай) пасудзіне. На “бабіну кашу” гучалі пажаданні дабрабыту, шчасця ў адрас дзіцяці: *“Лажу грошы, штоб быў сын харошы! Лажу пятачка, штоб расла дачка!”* [1, с. 307]. Пачынаўся торг за кашу, у якім прымалі ўдзел ўсе прысутныя. Дзеля гэтага з гасцей выбіраўся гаваркі чалавек, які прадаваў кашу, расхвальваючы яе смак, запрашаючы гасцей класці грошы ў хустку. Торг працягваўся досыць доўга, бо кожны з гасцей прыгатаваў для гэтага грошы. Права разбіваць гаршчок з кашай атрымліваў той, хто апошнім пакладзе выкуп. Кум павінен быў выкупіць кашу, пасля чаго разбіць гаршчок з ёй і пачаставаць кожнага з прысутных. Незамужнім дзяўчатам такая каша прарочыла хуткае замужжа, іншым гасцям – дабрабыт і здзяйсненне жаданняў. Асабліва неабходна было надзяліць кашай усіх прысутных дзяцей.

Шматлікія прыкметы і павер’і, звязаныя з абрадам разбівання гаршка з кашай, бытуюць і зараз. Так, у вёсцы Малыя Нямки лічылася, што калі ўхопіш чарапок ад разбітага гаршка, то будзеш шчаслівы: *“Калі ўжо гаспадары бачуць, што людзі нашумеліся, то баба несла кашу і яе выкуплялі, тады кашу разбівалі і раздалі патрошку кожнаму. Яшчэ гаварылі, калі ўхопіш кавалак разбітага гаршка, то будзеш шчаслівы”* [1, с. 298]. А вось ў вёсцы Неглюбка такую кашу нясуць дадому і даюць парасятам, курам, каб яны вяліся, добра несліся: *“Еслі ў каго дзяцей няма, маладыя пажанілісь, то бралі чарапкі з гаршка, над галавой разаб’еш і скажааш:*

– Чарапок разбілі, будуць дзеці ў цябе” [1, с. 301].

У вёсцы Перадавец жанчыны бяруць чарапкі з разбітага гаршка, водзяць імі па галаве мужыка і кажуць: *“Сколькі на галаве валаскоў, столькі хай будзя раткоў”*.

У вёсцы Казацкія Балсуны сустракаецца наступнае апісанне гаршка з кашай:

“Кум разбіваў гаршчок кашы: браў адзін аб адзін і разбіваў. Тады тую кашу на стол людзям. А чарапкі бралі і грызлі зубамі, каб зубы не балелі, свінням кідалі, штоб свінні вяліся. І калі не было доўга дзяцей, бярэш кусочак і кладзеш мужыку на макушку, і прыгаворвалі. Кусочак кашы ў платочку няслі дамой дзецям, каб здаровыя былі” [1, с. 302].

Як бачым, радзінна-хрэсьбінная паэзія, што складае выключна важную частку ўсёй народна-паэтычнай творчасці, і сёння захоўвае традыцыйныя адметнасці. Яна не толькі не знікае, а працягвае ўзбагачацца, набывае новыя характарыстыкі, абумоўленыя спецыфікай сучаснага жыцця, праблемамі сённяшняга сям’і і выхавання.

Літаратура

1. Вечнае : фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна / аўт. уклад. : І.Ф. Штэйнер, В.С. Новак. – Гомель : УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2003. – 362 с.
2. Роднае слова // Штомесячны навуковы і метадычны часопіс / М-ва адукац. Рэсп. Беларусь. – 1988. – № 5–6. – Мінск, 1999.
3. Слоўнік-даведнік асабовых імён / аўт. уклад. : А.А. Станкевіч, Н.І. Фралова ; навук. рэд. д.ф.н. А.М. Булыка. – Выд. “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2001. – 83 с.